

OILADAGI MUNOSABATLARNING FARZANDLAR RUHIYATIGA TA'SIRI

Qodirova Muyassarxon Mamirovna

Fargʻona viloyati Oltiariq tumani
MMTB tasarrufidagi 20 IDUM psixologi

Annotatsiya: Mazkur maqolada oiladagi psixologik muhit, ota-ona oʻrtasidagi munosabatlar hamda tarbiya uslublarining farzandlar ruhiy rivojlanishiga taʼsiri yoritilgan. Oiladagi ijobiy yoki salbiy munosabatlar bolalarning emotsional holati, xulq-atvori, oʻziga boʻlgan ishonchi va jamiyatga moslashuv jarayonida muhim omil ekanligi tahlil qilinadi. Shuningdek, nizoli oilaviy muhitning farzand ruhiyatida xavotir, qoʻrquv, tajovuzkorlik kabi holatlarni keltirib chiqarishi hamda sogʻlom oilaviy munosabatlarning psixologik barqarorlikni shakllantirishdagi oʻrni asoslab beriladi.

Kalit soʻzlar: oila, oilaviy munosabatlar, farzand ruhiyati, psixologik muhit, tarbiya, emotsional barqarorlik, ota-ona masʼuliyati.

KIRISH

Oila jamiyatning eng muhim ijtimoiy instituti boʻlib, undagi munosabatlar farzand shaxsining shakllanishida hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi. Bola hayotidagi dastlabki ijtimoiy tajribani aynan oilada oladi va bu tajriba uning keyingi ruhiy rivojlanishi uchun mustahkam poydevor vazifasini bajaradi. Ota-onaning bir-biriga boʻlgan munosabati, bolaga nisbatan mehr-muhabbati, eʼtibori va tushunishi farzandning psixologik holatiga bevosita taʼsir koʻrsatadi. Sogʻlom oilaviy muhitda voyaga yetgan bolalarda oʻziga ishonch, ijobiy fikrlash, muloqotga ochiqlik va emotsional barqarorlik shakllanadi.

Oiladagi nizolar, doimiy kelishmovchiliklar va befarqlik holatlari esa farzand ruhiyatiga salbiy taʼsir koʻrsatadi. Bunday muhitda ulgʻaygan bolalarda xavotirlanish darajasi ortadi, oʻzini yolgʻiz his qilish, qoʻrquv va ichki ziddiyatlar yuzaga keladi.

Ayrim hollarda bu holatlar tajovuzkor xulq, ijtimoiy moslashuvdagi qiyinchiliklar yoki o'quv faoliyatida pasayish bilan namoyon bo'ladi. Ayniqsa, ota-ona o'rtasidagi keskin munosabatlar bolaning psixologik xavfsizlik hissini izdan chiqarib, ruhiy zo'riqishga sabab bo'lishi mumkin.

Ota-onaning tarbiyaviy yondashuvi ham farzand ruhiy holatining shakllanishida muhim omil hisoblanadi. Haddan tashqari qattiqqo'llik yoki aksincha, nazoratsizlik bolaning emotsional muvozanatiga salbiy ta'sir etadi. Mehr va talabning uyg'unligi esa bolada mas'uliyat hissi, mustaqil fikrlash va ijobiy o'zini baholashni rivojlantiradi. Ota-onaning farzand bilan samimiy muloqoti, uning fikrini tinglashi va his-tuyg'ularini tushunishi ruhiy barqarorlikni mustahkamlaydi.

O'sib kelayotgan yosh avlod oila tarkibiga, oiladagi oila a'zolarining dunyoqarashi, tarbiyasi va umuman, o'zini tevarak-atrofdagi odamlarga bo'lgan munosabatiga qarab, inson olamga ijobiy yoki salbiy nazar bilan qaraydi, o'z qarashlarini shakllantiradi, atrofdagilar bilan munosabatlarini quradi. Oilaviy muhit inson shaxsiyati shakllanishida muhim omillardan biri hisoblanadi. Ayniqsa, bolalik davrida oilaviy tarbiya, mehr-muhabbat, tushunish va barqarorlik ruhiy salomatlikning asosiy kafolatidir. Ammo so'nggi yillarda jamiyatda ro'y berayotgan ijtimoiy-iqtisodiy o'zgarishlar, migratsiya, ish o'rinlarining yo'qolishi va boshqa omillar natijasida ko'plab oilalarda nizolar, kelishmovchiliklar, zo'ravonlik holatlari ko'paymoqda. Bunday ziddiyatli muhit esa eng avvalo, voyaga yetmagan farzandlar ruhiy holatiga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Bolalar o'z rivojlanish davrida tashqi muhitdan, ayniqsa, oila ichidagi vaziyatlardan chuqur ta'sirlanadi. Oilaviy mojarolar, doimiy janjallar, e'tiborsizlik yoki psixologik bosim bolalarda qo'rquv, xavotir, o'ziga ishonchsizlik, tajovuzkorlik yoki ichki yopiq holatlarni yuzaga keltiradi. Ushbu maqolada oilaviy nizolar va ularning bolalar ruhiy salomatligiga qanday ta'sir qilishi, bu holatlarning oqibatlari va ularni bartaraf etish yo'llari psixologik va pedagogik nuqtayi nazardan ko'rib chiqiladi.

Oilaviy nizolar deganda oila a'zolari o'rtasida kelib chiqadigan psixologik, emotsional yoki ijtimoiy kelishmovchiliklar tushuniladi. Bular quyidagi turlarga bo'linadi:

1. **Psixologik nizolar** – o'zaro tushunmovchilik, his-tuyg'ular bilan bog'liq muammolar
2. **Ijtimoiy-iqtisodiy nizolar** – moliyaviy qiyinchiliklar, ishsizlik
3. **Tarbiya masalasidagi nizolar** – farzandni tarbiyalash bo'yicha ota-ona o'rtasidagi qarama-qarshiliklar
4. **Oilaviy zo'ravonlik** – jismoniy yoki ruhiy bosimlar

Oilada yuz berayotgan doimiy ziddiyatlar bolalarning ruhiy rivojlanishiga salbiy ta'sir etadi. **Z. Freydning** psixoanalitik nazariyasiga ko'ra, bolalikdagi ruhiy jarohatlar inson shaxsiyatida chuqur iz qoldiradi. **E. Eriksonning** rivojlanish bosqichlari nazariyasida esa bola har bir bosqichda ijtimoiy muhit, xususan oila orqali psixologik barqarorlikni shakllantiradi. Statistik ma'lumotlarga ko'ra, ajrim ko'paygan hududlarda bolalarda ruhiy salomatlik bilan bog'liq muammolar, maktabdagi muvofiqlashtirish qiyinchiliklari va depressiv holatlar soni yuqori. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, nizoli oilalarda ulg'aygan bolalar ko'proq psixologik yordamga muhtoj bo'ladi.

Oilaviy nizolar — bu ota-ona, farzandlar va boshqa oila a'zolari o'rtasida yuzaga keladigan psixologik, emotsional va ijtimoiy kelishmovchiliklardir. Bu ziddiyatlar nafaqat kattalar, balki ularning atrofidagi bolalar ruhiy salomatligiga ham bevosita ta'sir qiladi. Bola o'zining emotsional barqarorligi, xavfsizlik hissi va ijtimoiy rivojlanishini aynan oilada shakllantiradi. Shuning uchun, oilada doimiy ravishda nizolar bo'lishi bolaning ruhiy holatida jiddiy muammolarni keltirib chiqaradi. Nizoli oilalarda yashovchi bolalar o'zlarini doimo xavf ostida his qiladilar. Bu holat ularda surunkali stress holatini, doimiy xavotirni va qo'rquvni yuzaga keltiradi. Ular jismoniy jihatdan sog'lom ko'rinsa-da, ichki ruhiy muvozanat buzilgan bo'ladi. Doimiy mojarolarga guvoh bo'lgan bola muammolarni sog'lom yo'l bilan hal qilishni emas, balki tajovuz, qichqiriq,

befarqlik yoki qochish orqali yechim izlashni o'rganadi. Bu esa emotsional o'sishiga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Bolalar oiladagi nizolarda ko'pincha o'zlarini aybdor deb hisoblashadi. Bu holat ularning o'ziga bo'lgan ishonchini susaytiradi, o'z qadrini past baholaydi va ijtimoiy faoliyatda chetlab yurishga olib keladi. Ruhiy bosim ostidagi bola maktabda o'qishga e'tibor qarata olmaydi, darslarga bo'lgan qiziqishi yo'qoladi. Shuningdek, ijtimoiy munosabatlardan chekinadi, do'st ortira olmaydi, izolyatsiyalashadi yoki o'zini haddan tashqari tajovuzkor tutadi. Ba'zida bolalar o'z his-tuyg'ularini so'z bilan ifoda eta olmaganlari sababli, ularni tanaviy belgilar orqali "chiqaradi". Masalan: bosh og'rig'i, qorindagi og'riqlar, yurak urishining tezlashishi — bularning barchasi psixologik ziddiyatlarning jismoniy ko'rinishidir. Agar oilaviy nizolar davomli bo'lsa, bola o'z hayotining keyingi bosqichlarida ham (balog'atga yetganda, oila qurganda) stressga bardosh berish qobiliyatida qiyinchiliklarga duch keladi. Ko'p hollarda bu insonning keyingi ijtimoiy hayotiga ham salbiy ta'sir qiladi. Aynan oilada shaxs birinchi hayotiy tajribani oladi, birinchi kuzatishlarni qiladi va turli vaziyatlarda o'zini tutishni o'rganadi. Ota-onalarning bolaga o'rgatganlari aniq misollar bilan tasdiqlanishi juda muhim, shuning uchun u kattalarda nazariya amaliyotdan ajralmasligini ko'rishi mumkin, aks holda, u ota-onasining salbiy misollariga taqlid qila boshlaydi. Oilaning buzilishi ota-onalar va bolalar, ayniqsa, onalar va o'g'illar o'rtasidagi munosabatlarga salbiy ta'sir qiladi. Ota-onalarning o'zlari nomutanosiblikni boshdan kechirganligi sababli, ular odatda bolalarga hayotning o'sha paytda, ayniqsa, ularning sevgisi va yordamiga muhtoj bo'lgan paytda paydo bo'lgan muammolarni yengishga yordam beradi. Bolaning ota-onasi bilan bo'lgan osoyishta va erkin munosabatining ijtimoiy ongiga, xulq-atvoriga, o'z-o'ziga bo'lgan ishonchining ortib borishiga ijobiy ta'sir etadi. To'liq oilada tarbiyalangan bola odatda oila va oila a'zolari to'g'risida kamroq tashvishlanadi, o'z oilasi to'g'risida kamroq tashvishlanadi. Izalanishlar shuni ko'rsatmoqdaki, noto'liq oilaning tarbiyaviy ta'siri ijobiy natija berishiga nisbatan ko'proq salbiy ta'sir qiladi. Oila an'anaviy

ravishda asosiy ta'lim muassasasidir. Bola bolaligida oilada nimani qo'lga kiritisa, u keyingi hayoti davomida shu olgan bilim ko'nikma va malakalarni saqlab qoladi. Oilaning tarbiya instituti sifatidagi ahamiyati shundan iboratki, bola hayotining muhim qismi unda bo'ladi va uning shaxsga ta'sir qilish muddati bo'yicha hech bir tarbiya institutini tenglasha olmaydi. Ota-onalarga, ularning mehr va g'amxo'rlikiga, ularning fikriga muhtoj bo'lib, ular mustaqil, huquqlarda ular bilan teng bo'lish istagini kuchli his qiladilar. Ikkala tomon uchun ham ushbu qiyindavrda munosabatlar qanday rivojlanishi, asosan, oilada shakllangan tarbiya uslubiga va ota-onalarning qayta qurish qobiliyatiga – farzandining voyaga yetganlik tuyg'usini qabul qilishga bog'liq. Nisbatan xotirjam boshlang'ich maktab yoshidan keyin o'smirlik notinch va qiyin ko'rinadi. Va, ehtimol, o'smirning asosiy xususiyati shaxsiy beqarorlikdir. Muloqotdagi asosiy qiyinchiliklar, nizolar ota-onalarning xatti harakatlarini nazorat qilish, o'smirning o'qishi, do'st tanlashi va boshqalar tufayli yuzaga keladi. Bolaning rivojlanishi uchun eng noqulay bo'lgan ekstremal holatlar avtoritar tarbiya ostida qat'iy, to'liq nazorat va nazoratning deyarli yo'qligi, o'smirni o'z ixtiyoriga qo'yib, e'tiborsiz qoldirishdir.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, oiladagi munosabatlar farzand ruhiyatining shakllanishida asosiy omillardan biri hisoblanadi. Sog'lom psixologik muhit, o'zaro hurmat va mehrga asoslangan oilaviy munosabatlar farzandlarning barkamol shaxs bo'lib voyaga yetishiga xizmat qiladi. Shu bois ota-onalar oiladagi muhitni ijobiy saqlash, farzand ruhiy holatiga e'tiborli bo'lish orqali jamiyatning sog'lom kelajagini ta'minlashga hissa qo'shadilar. Shuningdek, maktab, mahalla va ijtimoiy xizmatlar o'rtasidagi hamkorlik asosida bolalarni ruhiy jihatdan qo'llab-quvvatlash tizimini shakllantirish ham muhim ahamiyat kasb etadi. Sog'lom oila – sog'lom jamiyat garovidir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Braun, B. (1966). *Family Systems and Psychotherapy*. New York: Basic Books.
2. Ainsworth, M. D. S., & Bowlby, J. (1991). *Attachment and Loss*. New York: Basic Books.
3. Амонашвили, Ш. Г. (1981). *Педагогика сердца*. Ташкент: Фан.
4. Ханова, Г. С. (2010). *Психология развития ребенка*. Москва: Издательство «Просвещение».
5. Patterson, G. R. (1982). *Coercive Family Process*. Eugene, OR: Castalia Publishing Company.
6. Cummings, E. M., & Davies, P. T. (2010). *Marital Conflict and Children: An Emotional Security Perspective*. New York: Guilford Press.
7. Sroufe, L. A. (1996). *Emotional Development: The Organization of Emotional Life in the Early Years*. Cambridge: Cambridge University Press.